

Organizacja i funkcjonowanie Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Gdańsku (1946-1955) Wybrane zagadnienia

Wojskowym prokuratorom rejonowym – zaliczanym do najbardziej represyjnych organów Polski „ludowej” – nie poświęcono dotąd w polskiej historiografii należytej uwagi¹. Literatura przedmiotu obejmuje jedynie kilka prac autorstwa Krzysztofa Winiarskiego, Bogdana Łukaszewicza, Radosława Ptasińskiego, Elżbiety Romanowskiej, Tomasza Rodziewicza i Marka Żukowskiego, w których w nieco szerszym zakresie zaprezentowano działalność owych specjalnych organów ścigania². Nadal brakuje jednak monografii poszczególnych wojskowych prokuratur rejonowych, w których szczegółowo omówiono by wszystkie aspekty ich działalności. W związku z tym autor postanowił podjąć próbę przynajmniej częściowego zapełnienia tej luki poprzez opracowanie monografii Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Gdańsku. Celem prezentowanego artykułu jest przedstawienie szerszemu gronu osób zainteresowanych tym tematem niektórych ustaleń, jakie udało się poczynić w trakcie prac nad

¹ Informacje na temat pewnych aspektów ich funkcjonowania można odnaleźć głównie w monografiach wojskowych sądów rejonowych. Szerzej zob. B. Łukaszewicz, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Olsztynie 1946–1955. Szkice do monografii*, Olsztyn 2000, s. 28–39; R. Leśkiewicz, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu (1946–1955). Organizacja, funkcjonowanie, procesy archiwotwórcze*, Warszawa–Poznań 2009, s. 144–159; D. Burczyk, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Gdańsku (1946–1955)*, Gdańsk 2012, s. 130–135.

² K. Winiarski, *Wojskowa Prokuratura Rejonowa w Rzeszowie 1946–1955 (struktura organizacyjna i obsada personalna)*, „Studia Rzeszowskie” 1995, t. 1, s. 25–29; B. Łukaszewicz, *Wojskowe prokuratury rejonowe w systemie represji stalinowskich w latach 1946–1955 (na przykładzie województwa olsztyńskiego)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 2002, t. 154, s. 159–167; R. Ptasiński, *Wojskowy Sąd Rejonowy i Wojskowa Prokuratura Rejonowa w Szczecinie w latach 1946–1955*, Szczecin 2010, s. 151–258; *idem*, *Początki funkcjonowania Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Szczecinie 1946–1947*, „Kronika Szczecina” 2008, t. 27, s. 123–135; E. Romanowska, *Karzące ramię sprawiedliwości ludowej. Prokuratury wojskowe w Polsce w latach 1944–1955*, Warszawa 2012, s. 210–390; T. Rodziewicz, *Metoda opracowania zespołu akt Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Lublinie 1946–1955*, „Studia Archiwalne” 2004, t. 1, s. 171–197; M. Żukowski, *Stosowanie kary śmierci na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1956*, Toruń 2011, s. 180–198; *idem*, *Wymiar sprawiedliwości na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1957 i jego rola w zwalczaniu opozycji*, Koszalin 2002, s. 214–236.

przygotowaniem owej monografii. Dotyczą one głównie organizacji i codziennego funkcjonowania gdańskiej WPR³.

Najbardziej wartościowymi źródłami do badań nad dziejami WPR w Gdańsku są materiały przechowywane w oddziałach gdańskim i warszawskim Instytutu Pamięci Narodowej. Należą do nich przede wszystkim akta administracyjne, akta spraw karnych i nadzorczych oraz pomoce kancelaryjne WPR w Gdańsku, a także akta administracyjne Naczelnej Prokuratury Wojskowej w Warszawie. Oprócz informacji o organizacji i funkcjonowaniu instytucji stanowiącej przedmiot badań autora znajduje się w nich wiele danych dotyczących działalności organizacji niepodległościowych, metod i funkcjonowania aparatu represji oraz ogólnej sytuacji społeczno-politycznej w województwie gdańskim⁴. Do przygotowania niniejszej publikacji pomocne były również prace autorstwa Krzysztofa Szwagrzyka, Zofii Leszczyńskiej, Janusza Borowca i Władysława Tkaczewa⁵. Z literatury naukowej opublikowanej przed 1989 r. wykorzystano opracowania Jerzego Muszyńskiego, Juliana Polana-Haraschina, Adama Suskiego i Jerzego Nazarewicza⁶.

³ Pozostałe istotne aspekty funkcjonowania tej instytucji zostały omówione w innych opublikowanych przez autora pracach. Szerzej zob. D. Burczyk, *Nadzór Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Gdańsku nad jednostkami Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Wojsk Ochrony Pogranicza*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2015, nr 1 (13), s. 393–414; *idem*, *Obsada personalna Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Gdańsku (1946–1955)*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2015, nr 8, s. 157–176; *idem*, *Współpraca Wydziału Śledczego Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Gdańsku z Wojskową Prokuraturą Rejonową w Gdańsku w latach 1946–1955* [w:] *Piony śledcze aparatu bezpieczeństwa publicznego 1944–1990*, red. M. Dźwigał, P. Skubisz, Szczecin–Warszawa 2017, s. 371–388.

⁴ W swoich sprawozdaniach za 1948 r. prokurator odnotował np. zaniepokojenie rolników osiedlonych na Żuławach pogłoskami o grożącym im przymusowym przesiedleniu w związku z projektem upaństwowienia nieruchomości ziemskich na tym terenie. Najbardziej rozgoryczeni byli zdemobilizowani osadnicy wojskowi, których pomimo poniesionych przez nich ofiar i zasług dla kraju chciano pozbawić podstawowego źródła utrzymania. Zob. AIPN Gd, 538/316, Sprawozdanie z działalności WPR w Gdańsku za marzec 1948 r., 5 IV 1948 r., k. 15v.

⁵ K. Szwagrzyk, *Struktura i dokumentacja komunistycznego aparatu represji II (prokuratura i sądownictwo wojskowe oraz powszechne, więziennictwo)*. Krytyka źródeł [w:] *Wokół teczek bezpieki. Zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2006, s. 331–356; *idem*, *Prawnicy czasu bezprawia. Sędziowie i prokuratorzy wojskowi w Polsce 1944–1956*, Kraków–Wrocław 2005; *idem*, *Winni? Niewinni? Dolnośląskie podziemie niepodległościowe (1945–1956) w świetle dokumentów sądowych*, Wrocław 1999; Z. Leszczyńska, *Prokuratorzy i sędziowie lubelskich sądów wojskowych 1944–1955*, Lublin 2006; J. Borowiec, *Aparat bezpieczeństwa a wojskowy wymiar sprawiedliwości. Rzeszowszczyzna 1944–1954*, Warszawa 2004; W. Tkaczew, *Relacje między organami informacji a sądownictwem i prokuraturą w Wojsku Polskim w latach 1946–1947* [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2000, s. 389–412.

⁶ J. Muszyński, *Zasady ustrojowe sądownictwa wojskowego i prokuratury wojskowej w Polsce Ludowej*, Warszawa 1964; J. Polan-Haraschin, *Organizacja sądownictwa i prokuratury w Wojsku Polskim*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1961, t. 40, s. 120–141; A. Suski, *Prokuratura wojskowa w okresie XXXV-lecia ludowego Wojska Polskiego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1978, nr 32, s. 261–267; J. Nazarewicz, *Wojskowe prokuratury specjalne (1944–1957)*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1973, nr 4, s. 246–339; *idem*, *Udział prokuratury wojskowej w ochronie ludowo-demokratycznego ustroju w Polsce w latach 1944–1955*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1983, nr 3, s. 215–228.

Organizacja i funkcjonowanie Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Gdańsku...

Jeżeli chodzi o genezę wojskowych sądów i prokuratur rejonowych, to już w 1945 r. Ministerstwo Sprawiedliwości i Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego zgłaszały potrzebę poddania funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej i urzędów bezpieczeństwa publicznego właściwości sądów wojskowych. Po konsultacji naczelnego prokuratora wojskowego z naczelnym szefem sądownictwa wojennego i ministrem bezpieczeństwa publicznego przygotowano w Oddziale Ustawodawczo-Prawnym Wydziału Sądownictwa Wojennego wstępny projekt nowego dekretu w tej sprawie. Proponowano w nim utworzenie sieci specjalnych sądów wojskowych (wojewódzkich), które właściwością rzeczową objęłyby osoby cywilne oraz funkcjonariuszy UBP i MO. Organizację owych sądów i prokuratur zamierzano powierzyć III wiceministrowi obrony narodowej⁷.

Propozycję powołania specjalnych sądów i prokuratur wojskowych zawarł również w piśmie z 19 listopada 1945 r. skierowanym do wiceministra Mariana Spychalskiego prezes Najwyższego Sądu Wojskowego gen. bryg. Aleksander Tarnowski. Generał Tarnowski zaproponował, aby takie sądy i prokuratury utworzyć na podstawie rozkazu naczelnego dowódcy Wojska Polskiego. Z załącznika do pisma wynika, że obsadę personalną wojskowych prokuratur rejonowych mieli stanowić: prokurator, wiceprokurator, pięciu podprokuratorów, dziesięciu oficerów śledczych, kierownik sekretariatu, komendant, trzech sekretarzy, dwóch kancelistów, trzy maszynistki, trzech starszych pisarzy, czterech szoferów⁸.

Poddanie właściwości sądów i prokuratur wojskowych funkcjonariuszy UBP i MO było tylko jednym z kilku powodów powołania tych specjalnych instytucji wojskowego wymiaru sprawiedliwości. Najistotniejszą przyczyną ich powstania była wola członków partii komunistycznej, aby utworzyć organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości, dzięki którym mogliby oni zalegalizować swoje bezprawne działania w stosunku do opozycji próbującej przeciwstawić się wprowadzeniu w Polsce systemu komunistycznego⁹. Te właśnie prawdziwe powody ich powołania ujawnił opinii publicznej wiceminister sprawiedliwości Leon Chajm w lipcu 1946 r., kiedy na kongresie Stronnictwa Demokratycznego stwierdził: „Podobnie jak w sądownictwie powszechnym dochodzenie, sądenie i wykonywanie kar w stosunku do przestępców kryminalnych stanowi właściwość organów powszechnego wymiaru sprawiedliwości

⁷ AIPN, 877/22, Pismo szefa Oddziału Ustawodawczo-Prawnego WSW do ministra Biura Prawnego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, 30 IV 1945 r., k. 190

⁸ M. Żukowski, *Wymiar sprawiedliwości na Pomorzu Zachodnim...*, s. 213.

⁹ Kwestię wpływu partii komunistycznej na działalność wojskowych sądów i prokuratur rejonowych autor szerzej przedstawił w swoim referacie „Wpływ struktur Polskiej Partii Robotniczej i Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej na sędziów i prokuratorów Wojskowego Sądu Rejonowego oraz Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Gdańsku” zaprezentowanym w trakcie konferencji naukowej „Konformiści czy przestępcy w togach? Sędziowie i prokuratorzy utrwalający reżim komunistyczny”, która odbyła się 19 IV 2018 r. w Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku.

podległych ministrowi sprawiedliwości, tak też dochodzenie, sądzenie i wykonywanie kar w stosunku do przestępców politycznych winno należeć do specjalnych organów dochodzeniowych, prokuratur i sądów, związanych administracyjnie z Ministerstwem Bezpieczeństwa Publicznego¹⁰.

Formalne decyzje o utworzeniu WPR zapadły jednak już kilka miesięcy wcześniej, podczas odprawy wojskowych prokuratorów okręgowych, która odbyła się w Warszawie 3 i 4 grudnia 1945 r. Jej uczestnicy stwierdzili m.in., że stan bezpieczeństwa państwa wymaga utworzenia specjalistycznej prokuratury, zajmującej się zwalczaniem przestępstw godzących w ustroj państwa¹¹. Zaproponowano więc powołanie wojskowych prokuratur rejonowych, obejmujących zasięgiem działania obszar poszczególnych województw. Do ich właściwości rzeczowej zaliczono sprawy karne prowadzone przeciwko osobom cywilnym oskarżonym o tzw. zbrodnie stanu¹², czyli czyny opisane w przepisach dekretu z 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa¹³, funkcjonariuszom UBP i MO, żołnierzom Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego (później Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego) oraz nadzór nad więziennictwem¹⁴. Naczelnym dowódcą WP przygotował projekt odpowiedniego rozkazu, w którym jako podstawę ich utworzenia wymieniono art. 17 dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23 września 1944 r. – Prawo o ustroju sądów wojskowych i prokuratury wojskowej¹⁵. Siedziby prokuratur miały się mieścić w Warszawie, Łodzi, Krakowie, Kielcach, Lublinie, Rzeszowie, Białymstoku, Olsztynie, Gdańsku, Bydgoszczy, Szczecinie, Poznaniu, Katowicach i Wrocławiu¹⁶.

Realizacją wymienionego wyżej projektu był rozkaz nr 023/Org. Naczelnego Dowództwa WP z 20 stycznia 1946 r. powołujący wojskowe prokuratury rejonowe, które miały mieć siedziby w miastach wojewódzkich¹⁷. Ich właściwość rzeczowa odpowia-

¹⁰ Cyt. za: L. Chajm, *Administracja i sądownictwo w służbie praworządności (wyjątek z referatu polityczno-sprawozdawczego na I Kongresie Stronnictwa Demokratycznego)*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1946, nr 8, s. 4.

¹¹ M. Żukowski, *Wymiar sprawiedliwości na Pomorzu Zachodnim...*, s. 213.

¹² Teoretycznie postępowanie przygotowawcze w tych sprawach prowadzili funkcjonariusze UB na zlecenie i pod nadzorem prokuratora wojskowego, jednak w praktyce to bezpieka miała decydujący głos na każdym etapie śledztw dotyczących tzw. zbrodni stanu, a rola prokuratury sprowadzała się do działań legitymujących przedsięwzięcia MBP (udzielanie zgody na areszt, wnoszenie rewizji od wyroków sądów wojskowych, które zdaniem przedstawicieli MBP były zbyt niskie, itp.).

¹³ DzU 1945, nr 53, poz. 300. Szerzej o dekrete zob. B. Łukaszewicz, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Olsztynie...*, s. 14; R. Ostafiński-Bodler, *Sądy wojskowe w Polskich Siłach Zbrojnych i ich kompetencje w sprawach karnych w latach 1914–2002*, Toruń 2002, s. 318; K. Szwagrzyk, *Struktura i dokumentacja komunistycznego aparatu represji...*, s. 334; Z.A. Ziemia, *Prawo przeciwko społeczeństwu*, Warszawa 1997, s. 142–150.

¹⁴ M. Żukowski, *Wymiar sprawiedliwości na Pomorzu Zachodnim...*, s. 213.

¹⁵ DzU 1944, nr 6, poz. 21.

¹⁶ M. Żukowski, *Wymiar sprawiedliwości na Pomorzu Zachodnim...*, s. 213.

¹⁷ AIPN Gd, 538/800, Odpis rozkazu organizacyjnego nr 023/Org. ND WP, 20 I 1946 r., k. 113. Tekst rozkazu opublikował M. Zaborski, *Oni skazywali na śmierć... Szkolenie sędziów woj-*

dała właściwości wojskowych sądów rejonowych. Uzupełnieniem rozkazu z 20 stycznia 1946 r. był rozkaz naczelnego prokuratora wojskowego z 21 lutego 1946 r., w którym wyznaczył on prokuratorów odpowiedzialnych za ich utworzenie¹⁸. Byli to: mjr Władysław Olecki (Białystok), mjr Stanisław Lax (Bydgoszcz), mjr Cezary Matkowski (Rzeszów), kpt. Wiktor Suchocki (Gdańsk), kpt. Tadeusz Jaskowski (Katowice), kpt. Mojżesz Ponarski (Kraków), kpt. Marian Szpak-Szpakowski (Koszalin, z tymczasową siedzibą w Szczecinie), mjr Stanisław Radomski (Lublin), kpt. Stanisław Cioch (Olsztyn), mjr Oskar Karliner (Poznań), mjr Czesław Łapiński (Łódź), mjr Bernard Podlaski (Warszawa), kpt. Kazimierz Golczewski (Kielce) i kpt. Jan Kozłowski (Wrocław)¹⁹.

Wojskowe prokuratury rejonowe w Warszawie, Białymstoku, Rzeszowie, Katowicach i Lublinie polecono zorganizować do 10 marca 1946 r. W odniesieniu do pozostałych prokuratur nie precyzowano dokładnego momentu rozpoczęcia ich funkcjonowania, niemniej jednak nakazano ich organizatorom, aby zarówno podczas prac organizacyjnych, jak i w późniejszym stadium ich funkcjonowania ściśle współpracowali z miejscowymi urzędami bezpieczeństwa. Jednocześnie poinformowano ich, że w związku z przeniesieniem WUBP z Koszalina do Szczecina została utworzona WPR w Szczecinie z ekspozyturą w Koszalinie²⁰. W związku ze zmianą podziału administracyjnego kraju w 1950 r. powołano trzy nowe wojskowe prokuratury rejonowe – z siedzibami w Koszalinie, Opolu i Zielonej Górze oraz zmieniono zakres właściwości miejscowej dotychczas istniejących²¹. Łącznie w latach 1946–1955 działało w kraju siedemnaście wojskowych prokuratur rejonowych.

W 1946 r. naczelny prokurator wojskowy płk Henryk Holder stwierdził, że głównym celem działalności wojskowych prokuratur rejonowych jest pełnienie przez nie funkcji nadzorczych²², które – jego zdaniem – wiązały się ściśle z koniecznością szkolenia funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa. Chodziło m.in. o skrócenie prowadzenia śledztw, szczególnie w sprawach grupowych. Oficjalnie dążono do wyeliminowania częstych przypadków przetrzymywania osób w więzieniach i aresztach śledczych UBP oraz MO bez sankcji prokuratorskich lub sądowych. Prokuratorzy wojskowi zajęli się także szkoleniem oficerów śledczych UBP oraz funkcjonariuszy MO, kontrolowali areszty śledcze i więzienia, badając podstawę prawną zatrzymania, sposób prowadzenia akt zatrzymanych oraz przechowywania depozytów²³.

skowych w Polsce w latach 1944–1956 [w:] Skryte oblicza systemu komunistycznego. U źródeł zła..., red. R. Becker, P. Hübner, Warszawa 1997, s. 142–145.

¹⁸ J. Nazarewicz, *Wojskowe prokuratury specjalne...*, s. 454.

¹⁹ *Idem*, *Udział prokuratury wojskowej w ochronie ludowo-demokratycznego ustroju w Polsce...*, s. 223.

²⁰ R. Ptaszyński, *Wojskowy Sąd Rejonowy i Wojskowa Prokuratura Rejonowa w Szczecinie...*, s. 151.

²¹ J. Nazarewicz, *Wojskowe prokuratury specjalne...*, s. 456.

²² *Ibidem*, s. 454.

²³ C. Zbroja, *Historyczny rys działalności prokuratury wojskowej w zakresie profilaktyki i kontroli przestrzegania prawa*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1974, nr 4, s. 12.

Jednak, jak już wspomniano, głównym zadaniem wojskowych prokuratur rejonowych było zwalczanie przeciwników politycznych „władzy ludowej”. W tym względzie uwagę zwraca szczególnie pismo naczelnego prokuratora wojskowego z 29 marca 1946 r., skierowane do wszystkich wojskowych prokuratorów rejonowych, w którym podkreślił rzekomy związek członków Polskiego Stronnictwa Ludowego ze zbrojnymi oddziałami podziemia niepodległościowego. Pułkownik Holder polecał w nim m.in., aby rozprawy w tych sprawach przeprowadzać publicznie, a sprawozdania z ich przebiegu i informacje o wyrokach podawać w prasie lokalnej. Prokuratorzy rejonowi zostali zobowiązani do przekazywania władzom centralnym sprawozdań z tego typu procesów udokumentowanych wycinkami z gazet²⁴. Według Radosława Ptaszyńskiego pismo płk. Holdera należy traktować jako oficjalne wezwanie do zaostrzenia represji wobec członków PSL oraz politycznego i propagandowego wykorzystywania procesów członków podziemia niepodległościowego.

Jeżeli chodzi o obiekt badań autora, czyli WPR w Gdańsku, to rozpoczęła ona działalność 1 kwietnia 1946 r.²⁵ W jej zasięgu znalazło się całe ówczesne województwo gdańskie²⁶, czyli powiaty: gdański, morski, kwidzyński, kościerski, starogardzki, tczewski, elbląski, miasta Gdynia, Gdańsk i Sopot. W czerwcu 1946 r. szef WPR w Gdańsku mjr Wiktor Suchocki tak scharakteryzował podlegający jego właściwości teren oraz zamieszkującą go ludność: „Województwo gdańskie skupia na swoim terenie różnorodny element ludzki [...], a więc autochtonów, ludność napływową i ludność niemiecką. Każda z wyżej podanych grup wyróżnia się swoistymi i charakterystycznymi cechami w ustosunkowaniu do obecnej rzeczywistości. I tak autochtoni stanowią odrębną politycznie całość. W życiu politycznym udziału nie biorą, do rządu ustosunkowani biernie, raczej nieufnie. [...]. Jeżeli wziąć pod uwagę ludność napływową, to większość stanowią repatrianci z terenów wschodnich. Dzielą się oni na inteligencję i robotników. Pierwsi dzięki swym kwalifikacjom zajęli czołowe pozycje w administracji i samorządzie oraz przemyśle i handlu, drudzy, liczebnie więksi, objęli przeważnie gospodarstwa poniemieckie. Ci, którzy przybyli spośród nich na ten teren dość wcześnie, ułożyli sobie swe życie znośnie, żyją jednak ciągle w atmosferze utraconych dóbr na wschodzie i przejawiają pewną niechęć do Związku Radzieckiego [...].

Porty Gdynia, Gdańsk, Elbląg oraz większe miasta na terenie województwa gdańskiego zostały zaludnione przez byłych mieszkańców Warszawy, Łodzi, Poznania i innych miast Polski, którzy zajmując się rzemiosłem, drobnym handlem i spekulacją, mało

²⁴ R. Ptaszyński, *Wojskowy Sąd Rejonowy i Wojskowa Prokuratura Rejonowa w Szczecinie...*, s. 152.

²⁵ AIPN Gd, 538/302, Sprawozdanie z działalności WPR w Gdańsku za kwiecień 1946 r., 4 V 1946 r., k. 9.

²⁶ Z dniem 1 VIII 1946 r. zmieniły się granice województwa gdańskiego w wyniku odłączenia powiatów słupskiego, miastkowskiego, sławieńskiego i bytowskiego i przyłączenia ich do województwa szczecińskiego. Zob. *ibidem*, Sprawozdanie z działalności WPR w Gdańsku za sierpień 1946 r., 5 IX 1946 r., k. 159.

zwracają uwagi na zagadnienia polityczne. Ludzie ci interesują się prawie wyłącznie problemami materialnymi, są podatnym gruntem dla reakcji. Ostatnia grupa to ludność niemiecka. Do rządu ustosunkowana niechętnie, oczekuje na wyjazd do Niemiec²⁷.

W początkowej fazie działalności cały wysiłek personelu gdańskiej WPR skierowany był na poszukiwanie odpowiedniego budynku na jej siedzibę oraz zdobycie podstawowych urządzeń i materiałów biurowych niezbędnych do codziennego funkcjonowania²⁸. Trudności ze znalezieniem właściwego lokalu sprawiły, że WPR w Gdańsku musiała pomieścić się w dwóch małych pokojach użyczonych przez Wojskową Prokuraturę Garnizonową (Marynarską) w Gdyni w budynku przy ul. Sienkiewicza 39²⁹. Po kilkutygodniowych staraniach udało się znaleźć nieco lepszy lokal na działalność WPR i 26 kwietnia cały jej personel przeniósł się do budynku usytuowanego w Sopocie przy ul. Sobieskiego 35³⁰.

Fatalne warunki lokalowe (prokurator, podprokuratorzy i oficerowie śledczy urzędowali w jednym pokoju, a sekretarki w drugim) oraz brak podstawowych artykułów i wyposażenia biurowego spowodowały, że w początkowym okresie działalność WPR ograniczyła się w zasadzie do przyjmowania akt spraw, które w dużej liczbie napływały z Wojskowej Prokuratury Okręgowej w Koszalinie oraz Wojskowej Prokuratury Marynarki Wojennej i Garnizonu Gdyńskiego w Gdyni³¹. Od 15 października 1946 r. sytuacja lokalowa gdańskiej prokuratury specjalnej uległa znacznej poprawie, gdyż przeniosła ona swoją siedzibę do budynku przy ul. Stefana Batorego 5 w Gdańsku-Wrzeszczu³². Prokuratura zajęła pomieszczenia na pierwszym piętrze budynku opróżnione przez Sąd 16. Dywizji Piechoty³³, a na parterze mieścił się Sąd Grodzki w Gdańsku. Po ulokowaniu się w tym budynku także Wojskowego Sądu Rejonowego w Gdańsku (lipiec 1947 r.), co – zdaniem jego ówczesnego szefa płk. Piotra Parzenieckiego – miało sprzyjać porozumieniu i współpracy obu instytucji³⁴, komendantem całego gmachu został

²⁷ Cyt. za: D. Burczyk, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Gdańsku...*, s. 53.

²⁸ AIPN Gd, 538/302, Sprawozdanie z działalności WPR w Gdańsku za kwiecień 1946 r., 4 V 1946 r., k. 9.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ AIPN Gd, 538/7, Sprawozdanie opisowe z działalności WSR w Gdańsku za sierpień 1948 r., 7 IX 1948 r., k. 39. W związku z tym, że Gdańsk i Gdynia były bardzo zniszczone, większość urzędów i instytucji państwowych o zasięgu wojewódzkim w pierwszym okresie działalności zakładała tymczasowe siedziby w Sopocie. Zob. J. Siekierzyński, *Tworzenie administracji państwowej w województwie gdańskim (1945–1950)*, Gdańsk 1978, s. 48.

³¹ Na podstawie rozkazu nr 250 naczelnego dowódcy WP z 31 III 1946 r. Wojskową Prokuraturę Garnizonową (Marynarską) w Gdyni przekształcono w Wojskową Prokuraturę Marynarki Wojennej i Garnizonu Gdyńskiego w Gdyni. Zob. AIPN Gd, 267/8, Rozkaz nr 34 prokuratora Wojskowej Prokuratury Marynarki Wojennej i Garnizonu Gdyńskiego w Gdyni, 16 IV 1946 r., k. 22.

³² Archiwum Państwowe w Gdańsku – Oddział w Gdyni, Prokuratura Sądu Okręgowego w Gdyni, 588, Pismo do prokuratora Sądu Apelacyjnego w Gdańsku, 17 X 1946 r., k. 94.

³³ AIPN Gd, 538/302, Sprawozdanie z działalności WPR w Gdańsku za wrzesień 1946 r., 5 X 1946 r., k. 203.

³⁴ AIPN Gd, 538/7, Sprawozdanie z działalności WSR w Gdańsku za 1947 r., 17 I 1948 r., k. 3.

kierownik sekretariatu WPR w Gdańsku por. Stanisław Mikulski³⁵. W budynku przy ul. Stefana Batorego 5 WPR w Gdańsku funkcjonowała do końca swojego istnienia³⁶.

Pierwszym prokuratorem gdańskiej WPR został mjr Wiktor Suchocki. Jego zastępcą mianowano kpt. Adolfa Brunickiego. Wojskowe prokuratury rejonowe funkcjonowały w zespołach, których liczebność uzależniona była od wielkości podległego im obszaru oraz liczby nadzorowanych wydziałów i sekcji śledczych urzędów wojewódzkich UBP i MO. W prokuraturach zatrudniano przeciętnie od 17 do 24 osób na etatach oficerskich i od 5 do 8 pracowników cywilnych³⁷. W związku z dużymi brakami kadrowymi w pierwszym okresie funkcjonowania WPR w Gdańsku działała w okrojonym składzie. Jej pierwszą obsadę personalną stanowili, oprócz wspomnianych wcześniej prokuratora i wiceprokuratora, podprokuratorzy – ppor. Ludwik Alwin i por. Juliusz Mazurkiewicz oraz oficerowie śledczy: chor. Wacław Krzyżanowski³⁸, chor. Stanisław Boroś i chor. Alojzy Zabrocki.

Organizacja pracy oraz podział czynności w WPR w Gdańsku były zgodne z zaleceniami ówczesnego zastępcy szefa Służby Sprawiedliwości Ministerstwa Obrony Narodowej płk. Zygmunta Skoczka³⁹. W artykule opublikowanym w „Wojskowym Przeglądzie Prawniczym” w 1948 r. płk Skoczek sprecyzował, na czym według niego powinien polegać wzorcowy model funkcjonowania prokuratury wojskowej. Do obowiązków prokuratorów kierujących pracami tych instytucji zaliczył m.in. nadzór służbowy nad podległymi mu pracownikami oraz reprezentowanie prokuratury na zewnątrz. Szef prokuratury zobowiązany był czuwać nad przestrzeganiem czasu pracy w prokuraturze, a także dopilnować, aby pracownicy prokuratury wypełniali swoje obowiązki służbowe oraz przestrzegali przepisów kodeksu wojskowego postępowania karnego⁴⁰ i wewnętrznego regulaminu urzędowania prokuratury⁴¹.

³⁵ *Ibidem*, Sprawozdanie opisowe z działalności WSR w Gdańsku za sierpień 1948 r., 7 IX 1948 r., k. 39.

³⁶ AIPN Gd, 538/302, Sprawozdanie z działalności WPR w Gdańsku za wrzesień 1946 r., 5 X 1946 r., k. 203.

³⁷ J. Nazarewicz, *Wojskowe prokuratury specjalne...*, s. 453–454

³⁸ Wacław Krzyżanowski był pierwszym stalinowskim prokuratorem, którego po 1990 r. próbowano pociągnąć do odpowiedzialności karnej za udział w tzw. mordzie sądowym. W 1999 r. Wojskowa Prokuratura Okręgowa w Poznaniu oskarżyła go o podżeganie do zabójstwa Danuty Siedzikówny „Inki”, w której sprawie w charakterze oskarżyciela występował przed WSR w Gdańsku. Ostatecznie w 2001 r. płk Krzyżanowski został uniewinniony zarówno w sądzie I, jak i II instancji. Zgodnie z polskim prawem osobom, którym zarzuca się popełnienie zbrodni sądowej, należy bowiem udowodnić nie tylko, że działali umyślnie, ale także, że mieli świadomość bezprawności swego czynu. Zob. W. Kulesza, *Odpowiedzialność karna sędziów i prokuratorów za zbrodnię sądową [w:] Przepisy sędziów i prokuratorów w Polsce...*, s. 513; M. Płużański, *Bestie. Mordercy Polaków*, Warszawa 2011, s. 456–458.

³⁹ Z. Skoczek, *Organizacja pracy w sądach i prokuraturach wojskowych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1948, nr 1–2, s. 60.

⁴⁰ DzU 1945, nr 36, poz. 216; AIPN Rz, 122/12, Dekret z 23 VI 1945 r. – Przepisy wprowadzające kodeks wojskowego postępowania karnego, k. 240–242.

⁴¹ Z. Skoczek, *Organizacja pracy w sądach i prokuraturach...*, s. 60.

Wojskowy prokurator rejonowy powinien był przechowywać akta osobowe oficerów, podoficerów zawodowych i pracowników cywilnych, sprawować nadzór nad sprawami gospodarczymi i finansowymi prokuratury, kancelarią tajną i ogólną oraz sporządzać zestawienia statystyczne i sprawozdania opisowe. Kolejne zadanie prokuratora polegało na prowadzeniu okresowych odpraw z podległym mu personelem, podczas których odczytywał i omawiał rozkazy, zarządzenia oraz okólniki przełożonych, a także przepisy prawne i orzecznictwo NSW. Komentował ponadto ważniejsze aktualne wydarzenia i rozwiewał wątpliwości, jakie pojawiły się w trakcie bieżącej działalności – dotyczące stosowania odpowiednich przepisów. Prokurator wojskowy przyjmował prokuratorów oraz kierownika sekretariatu i udzielał im wyjaśnień niezbędnych do załatwienia wszelkich spraw wynikających z toku urzędowania. Dodatkowo prowadził oddział I prokuratury, który z reguły zajmował się najważniejszymi sprawami⁴².

W końcu roku kalendarzowego prokurator rozkazem wewnętrznym dokonywał podziału czynności w prokuraturze na cały następny rok. Generalnie powinien to robić bez uwzględniania konkretnych osób, jedynie w odniesieniu do poszczególnych stanowisk przewidzianych w etacie prokuratury, jednak w praktyce wyglądało to nieco inaczej, co autor szczegółowo omówi w dalszej części opracowania. Zygmunt Skoczek proponował ponadto dokonanie w prokuraturach wewnętrznego podziału na oddziały. Ich liczba miała być uzależniona od liczby podprokuratorów odbywających służbę w danej prokuraturze. Do każdego oddziału miano przydzielić określoną liczbę oficerów śledczych⁴³.

Zdaniem płk. Skoczka następną fazą organizacji pracy w prokuraturze wojskowej powinna polegać na przydzieleniu personelu kancelaryjnego do sekretariatów. Pracę sekretariatu i jego organizację od 1947 r. oparto na rozdziale I Tymczasowego regulaminu urzędowania sądów (część I: Biurowość w sprawach karnych)⁴⁴. W rozkazie wewnętrznym szefa prokuratury regulującym organizację w podległej mu instytucji powinny znaleźć się wyłącznie sprawy dotyczące przydziału personelu do konkretnych stanowisk, a z zakresu trybu pracy – tylko te informacje, które normowały ją w sposób odmienny niż w tymczasowym regulaminie.

W kwestii organizacji pracy WPR w Gdańsku kierujący jej działalnością w 1948 r. ppłk Jan Amons wydał dwa rozkazy organizacyjne (nr 82 i 94), na których podstawie ustalił podział obowiązków w prokuraturze⁴⁵. Do swoich powinności zaliczył m.in. przyjmowanie raz w tygodniu (w poniedziałek) interesantów (w przypadku jego nieobecności obowiązek ten scedowano na wiceprokuratora). Adwokaci, którzy

⁴² *Ibidem.*

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ AIPN Rz, 122/12, Tymczasowy regulamin urzędowania sądów i prokurator, cz. I: Biurowość w sprawach karnych, k. 18, 40, 51, 77.

⁴⁵ AIPN Gd, 538/317, Wyciąg z rozkazu nr 82 WPR w Gdańsku, 29 VII 1948 r., k. 24; AIPN Gd, 642/21, Rozkaz dzienny nr 94 prokuratora WPR w Gdańsku, 1 IX 1948 r., k. 40.

dotychczas byli przyjmowani codziennie, od tego momentu mogli przychodzić do prokuratury jedynie we wtorki i piątki od godz. 8 do 11. Informacji na temat spraw śledczych i wyrokowych mogli udzielać zainteresowanym osobom tylko prokurator, wiceprokurator i kierownik sekretariatu.

Do obowiązków wiceprokuratora mjr. Adolfa Brunickiego należał z kolei nadzór nad toczącymi się śledztwami oraz postępowaniem sądowym i wykonaniem wyroków. Poza tym miał on załatwiać tzw. sprawy sabotażowe oraz lustracje jednostek KBW zlokalizowanych na podległym prokuraturze terenie. Do zadań podprokuratora kpt. Juliusza Mazurkiewicza należał nadzór nad śledztwami w sprawach KBW oraz śledztwami prowadzonymi przez Wydział ds. Funkcjonariuszy WUBP w Gdańsku, Wydział Specjalny KW MO w Gdańsku i Oddział Informacji 13. Pułku KBW w Gdańsku. Do pomocy przydzielono mu oficerów śledczych – por. Wacława Krzyżanowskiego i ppor. Jana Grabowskiego. Z kolei do obowiązków podprokuratora kpt. Andrzeja Wójtowicza należał nadzór nad śledztwami w sprawach dotyczących czynów opisanych w dekrete z 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa⁴⁶ prowadzonymi przez WUBP w Gdańsku oraz podległe mu urzędy terenowe. Do pomocy przydzielono mu oficerów śledczych – por. Stanisława Borosia i ppor. Henryka Kugacza. Z kolei ppor. Zofia Balicka przy pomocy pracowników kontraktowych – Janiny Gajshajmer i Włodzimierza Zawadzkiego – prowadziła kancelarię śledczą. Pozostały personel biurowy podlegał kierownikowi sekretariatu por. Stanisławowi Mikulskiemu, który poza tym prowadził kancelarię tajną oraz sprawy personalne i gospodarcze⁴⁷.

Po rozformowaniu Prokuratury Głównego Inspektoratu Ochrony Pogranicza i podległych mu prokuratur brygad OP⁴⁸ w WPR w Gdańsku utworzono dodatkowe stanowisko podprokuratora do spraw Brygad Ochrony Pogranicza⁴⁹. 5 stycznia 1949 r.

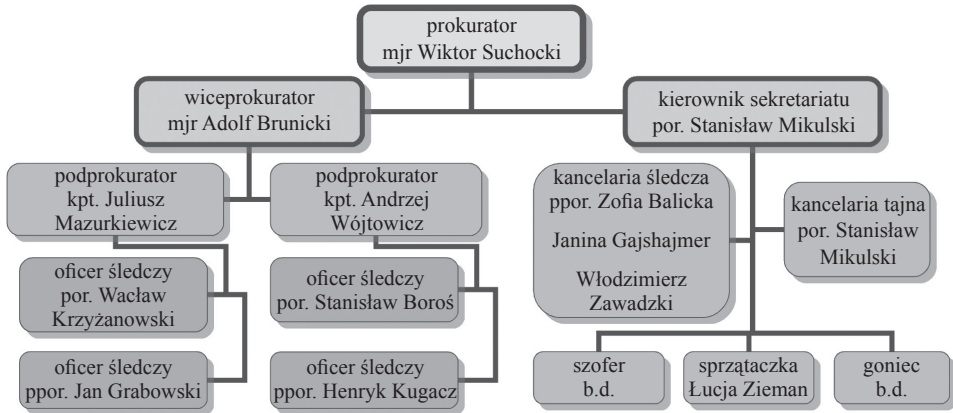
⁴⁶ DzU 1946, nr 30, poz. 192. Szerzej o dekrete zob. B. Łukasiewicz, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Olsztynie...*, s. 15–16; R. Ostafiński-Bodler, *Sądy wojskowe w Polskich Siłach Zbrojnych...*, s. 318–319; K. Szwagrzyk, *Struktura i dokumentacja komunistycznego aparatu represji...*, s. 335–336; *idem*, *Winni? Niewinni? Dolnośląskie podziemie niepodległościowe...*, s. 71–73; A. Kochoński, *Polska 1944–1991. Informator historyczny*, t. 1: *Podział administracyjny, ważniejsze akty prawne, decyzje i enuncjacje państwowe (1944–1956)*, Warszawa 1996, s. 150–151.

⁴⁷ AIPN Gd, 538/317, Wyciąg z rozkazu nr 82 WPR w Gdańsku, 29 VII 1948 r., k. 24.

⁴⁸ Z dniem 1 I 1949 r. jednostki Ochrony Pogranicza zostały podporządkowane ministrowi bezpieczeństwa publicznego. W związku z tym minister obrony narodowej rozkazem 0228/Org. z 30 XII 1948 r. polecił rozformować wojskowe prokuratury OP oraz przekazać sprawy karne żołnierzy OP do właściwości wojskowych prokuratur i sądów rejonowych. Dla wspomnianych wyżej spraw sformowano wówczas dziewięć ekspozytur wojskowych prokuratur rejonowych: w Krakowie – z siedzibą w Nowym Sączu, w Szczecinie – z siedzibą w Koszalinie, w Poznaniu – z siedzibą w Krośnie Odrzańskim, we Wrocławiu – z siedzibą w Lubaniu i Kłodzku, w Rzeszowie – z siedzibą w Krośnie i Przemyślu, w Lublinie – z siedzibą w Chełmie, Olsztynie – z siedzibą w Kętrzynie. Zob. J. Nazarewicz, *Wojskowe prokuratury specjalne...*, s. 452.

⁴⁹ *Organizacja i zadania prokuratury wojskowej w okresie XX-lecia Ludowego Wojska Polskiego*, oprac. J. Malik, J. Olejniczak, C. Sroka, S. Rzeczycki, J. Kowalski, pod kier. F. Matei, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1963, nr specjalny, s. 19.

Organizacja i funkcjonowanie Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Gdańsku...

Schemat 1. Struktura organizacyjna WPR w Gdańsku według stanu na 1 września 1948 r.

Strukturę organizacyjną prokuratury odtworzono na podstawie akt administracyjnych WPR w Gdańsku.

agendy Prokuratury 4. Brygady OP zostały protokolarnie przejęte przez WPR w Gdańsku i weszły w jej skład jako osobny referat⁵⁰. Do pracy w prokuraturze przystąpili także byli już prokuratorzy 4. Brygady OP – kpt. Józef Eichstaedt i kpt. Zbigniew Kaliski oraz pracujący w niej do niedawna na stanowisku sekretarza sierż. Emilian Urbański. W związku z reorganizacją wszedł w życie nowy schemat organizacyjny, przystosowany do warunków rozszerzonych agend prokuratury⁵¹.

Kolejne zmiany organizacyjne wprowadził 7 stycznia 1953 r. prokurator WPR w Gdańsku mjr Stanisław Urbaniak. Nadzór nad śledztwami w sprawach osób cywilnych prowadzonymi przez wydziały śledcze WUBP i KW MO w Gdańsku miał odtąd sprawować przy pomocy oficera śledczego ppor. Jerzego Morawskiego podprokurator kpt. Stanisław Boroś. Nadzór nad śledztwami prowadzonymi przez powiatowe urzędy bezpieczeństwa należał do podprokuratora kpt. Jana Grabowskiego. Nadzór nad śledztwami w sprawach funkcjonariuszy MO i UB oraz nadzór ogólny nad jednostką wojskową nr 1851 (13. Pułk KBW w Gdańsku) mieli sprawować podprokuratorzy por. Zdzisław Jaśko i por. Adam Wasiński. Nadzór ogólny nad jednostkami WOP podległymi dowództwu 4. Brygady Ochrony Pogranicza w Gdańsku-Nowym Porcie pełnił podprokurator kpt. Waław Ciechociński.

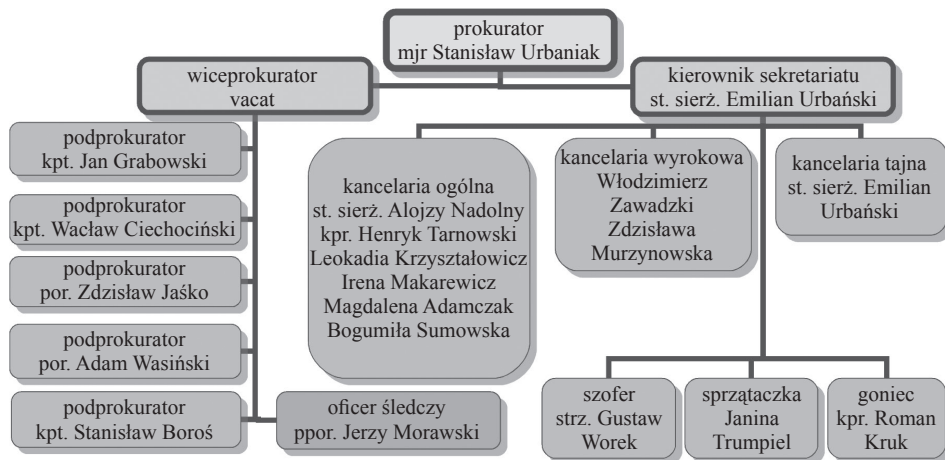
Jeżeli chodzi o obowiązki podoficerów i żołnierzy, to prowadzenie kancelarii tajnej w sprawach administracyjnych oraz kierownictwo sekretariatu zlecono st. sierż. Emilianowi Urbańskiemu. Sprawy gospodarcze miał prowadzić

⁵⁰ AIPN Gd, 538/339, Sprawozdanie z działalności WPR w Gdańsku za styczeń 1949 r., 4 II 1949 r., k. 37.

⁵¹ *Ibidem*, k. 35.

Struktury i kadry

st. sierż. Alojzy Nadolny. Inne stanowiska zajęli: kpr. Henryk Tarnowski (st. pisarz), kpr. Roman Kruk (goniec) i strz. Gustaw Worek (szofer). Prowadzenie repertoriów Pr. I (sprawy dot. funkcjonariuszy UBP, MO oraz żołnierzy KBW i WOP) i Pr. II (sprawy dot. cywilów) zlecono sekretarzowi sądowemu Leokadii Krzyształowicz. Przyjmowanie, rejestrację i rozdzielanie korespondencji ogólnej powierzono Irenie Makarewicz. Czynności maszynistek wykonywały Magdalena Adamczak i Bogumiła Sumowska. Kancelarię wyrokową prowadził sekretarz sądowy Włodzimierz Zawadzki wraz z pełniącą funkcję pisarza Zdzisławą Murzynowską⁵².

Schemat 2. Struktura organizacyjna WPR w Gdańsku według stanu na dzień 7 stycznia 1953 r. Strukturę organizacyjną prokuratury odtworzono na podstawie akt administracyjnych WPR w Gdańsku.

Praca w wojskowych prokuraturach rejonowych poddawana była systematycznym kontrolom i inspekcjom przeprowadzanym przez inspektorów NPW. Jedną z takich kontroli przeprowadził 17 marca 1948 r. ppłk Czesław Szpądrowski. Podczas wizytacji kancelarii zajmującej się nadzorem nad wykonywaniem wyroków asystowali mu wiceprokurator WPR w Gdańsku mjr Adolf Brunicki oraz kierujący pracą kontrolowanej agendy prokuratury chor. Włodzimierz Zawadzki⁵³. W wyniku kolejnej kontroli przeprowadzonej w 1953 r. za niedokładne wykonanie poleceń pokontrolnych NPW dotyczących usunięcia usterek pisemną naganą został ukarany kpt. Stanisław Boroś⁵⁴.

⁵² AIPN Gd, 538/443, Rozkaz dzienny nr 3 prokuratora WPR w Gdańsku, 7 I 1953 r., k. 38–39. Ten rozkaz był tylko jednym z trzech, za których pomocą w 1953 r. prokurator Urbaniak próbował zorganizować pracę w podległej mu instytucji.

⁵³ AIPN Gd, 642/21, Rozkaz dzienny nr 33 prokuratora WPR w Gdańsku, 17 III 1948 r., k. 13.

⁵⁴ AIPN, 2174/8088, Rozkaz oficerski nr 01/53 prokuratora WPR w Gdańsku, 6 VI 1953 r., k. 76.

Organizacja i funkcjonowanie Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Gdańsku...

Oprócz kontroli zewnętrznych w prokuraturze przeprowadzano także kontrole wewnętrzne. Odbywały się one najczęściej w momencie zdawania obowiązków przez prokuratora odchodzącego z urzędu. Na przykład w 1952 r. prokurator Franciszek Mateja wyznaczył aż cztery komisje, które miały sprawdzić kompletność: ksiąg, pieczęci, akt (w sekretariacie, archiwum i kancelarii „W”), depozytów, biblioteki, kasy, dokumentów kasowych, księgi kasowej, dokumentów tajnych i broni służbowej⁵⁵. Po wykonaniu czynności kontrolnych wszystkie cztery komisje miały sporządzić protokoły zdawczo-odbiorcze uwzględniające stan rzeczy⁵⁶.

Jeżeli chodzi o czas pracy prokuratury, to jej pracownicy urzędowali od godz. 8 do 15. Jednak ze względu na pojawiające się wciąż zaległości godziny pracy bardzo często wydłużano. Na przykład od 20 września do 1 października 1948 r. pracownicy prokuratury pracowali od godz. 8 do 15, a po przerwie obiadowej – od 16.30 do 20.00⁵⁷. Ponadto oficerowie i podoficerowie w okresie świąt państwowych byli zobowiązani do pełnienia dyżurów w budynku WPR w Gdańsku⁵⁸. Od 1 kwietnia 1954 r. ustanowiono również stały dyżur szeregowych odbywających służbę zasadniczą w WSR i WPR w Gdańsku, nad którymi nadzór pełnił oficer dyżurny wyznaczany spośród oficerów obu instytucji⁵⁹.

W sześciodniowym tygodniu pracy soboty były przeznaczone na szkolenia polityczne, „pogadanki prasowe”, odprawy i instruktaże. „Pogadanki prasowe”, nazywane także „prasówkami”, na których obecność była obowiązkowa, odbywały się w poniedziałki od godz. 8 do 9 lub w sobotę od godz. 8⁶⁰. Pracownicy oraz prokuratorzy WPR w Gdańsku brali również aktywny udział w różnych akcjach społecznych i propagandowych, jak np. akcja żniwna⁶¹ czy zbiórka pieniędzy na pomoc „ofiaram amerykańskiej agresji w Korei”⁶². Zobowiązani byli także do uczestnictwa w uroczystościach i akademiach państwowych. Na przykład 20 grudnia 1951 r. brali udział w uroczystej akademii poświęconej 72. rocznicy urodzin „Generalissimusa” Józefa Stalina – „Wodza Światowego Obozu Pokoju”, jak określił go prokurator WPR w Gdańsku – mjr Franciszek Mateja. Po zakończeniu uroczystości przewidziano występ zespołu „Artos”

⁵⁵ W związku z tym, że zdarzały się przypadki używania przez sędziów i prokuratorów do celów osobistych broni, którą uprzednio odebrano osobom aresztowanym, naczelny szef sądownictwa wojennego gen. bryg. Aleksander Tarnowski kategorycznie zabronił tego typu praktyk. Zob. AIPN, 883/2, Okólnik nr 010 WSW, 26 I 1945 r., k. 254.

⁵⁶ AIPN Gd, 538/420, Rozkaz dzienny nr 32 prokuratora WPR w Gdańsku, 1 III 1952 r., k. 59.

⁵⁷ AIPN Gd, 642/21, Rozkaz dzienny nr 99 prokuratora WPR w Gdańsku, 17 IX 1948 r., k. 44.

⁵⁸ AIPN Gd, 538/420, Rozkaz dzienny nr 42 prokuratora WPR w Gdańsku, 19 II 1952 r., k. 63.

⁵⁹ AIPN Gd, 538/464, Rozkaz dzienny nr 31 prokuratora WPR w Gdańsku, 1 IV 1954 r., k. 13.

⁶⁰ AIPN Gd, 538/420, Rozkaz dzienny nr 111 prokuratora WPR w Gdańsku, 11 VIII 1952 r., k. 83.

⁶¹ AIPN Gd, 538/13, Miesięczne sprawozdanie opisowe z działalności WSR w Gdańsku za sierpień 1950 r., 5 IX 1950 r., k. 103.

⁶² Podczas tej akcji pracownicy WPR w Gdańsku zebrali 2670 zł (sędziowie i pracownicy WSR tylko 1500 zł). Zob. *ibidem*, Lista składek pracowników WPR na pomoc ofiarom amerykańskiej agresji w Korei, k. 38–39.

i zabawę taneczną. Obecność wszystkich pracowników prokuratury miał osobiście sprawdzić szef gdańskiej WPR⁶³. 9 października 1952 r. o godz. 17, zgodnie z telefonicznym „pouczeniem” komendanta Garnizonu Gdańsk, wszyscy pracownicy cywilni i wojskowi WPR w Gdańsku mieli udać się do Klubu Garnizonowego w Gdańsku-Wrzeszczu na spotkanie z kandydatami na posłów do Sejmu PRL. W miarę możliwości mieli na to spotkanie przyprowadzić również swoje rodziny⁶⁴. Prokuratorzy udzielali się także społecznie poprzez przynależność do różnych organizacji i stowarzyszeń, tj. Zrzeszenia Prawników Demokratów⁶⁵ czy Koła Pracy Społecznej⁶⁶.

W kwestiach gospodarczych WPR w Gdańsku pozostawała na zaopatrzeniu jednostki wojskowej nr 2245, czyli stacjonującego w Gdańsku 41. Pułku Artylerii Lekkiej, który wchodził w skład 16. Dywizji Piechoty⁶⁷. Od 1948 r. dla celów służbowych prokuratura dysponowała własnym samochodem⁶⁸, z którego eksploatacją wiąże się ciekawa historia, wiele mówiąca o realiach życia w powojennym Gdańsku. 26 lutego 1954 r. prokurator kpt. Kazimierz Białkowski wraz z kierowcą kpr. Kazimierzem Pająkiem udał się wieczorem na dworzec PKP Gdańsk Główny w celu odebrania oficerów NPW, którzy przybyli służbowo do Gdańska. Po przyjeździe do centrum Gdańska pracownicy gdańskiej WPR zostawili samochód przed dworcem i udali się do holu głównego, aby odszukać wspomnianych oficerów. Gdy ich znaleźli i wrócili do prokuratury, okazało się, że w samochodzie brakuje koła zapasowego. Poszukiwania przez organy MO nic nie dały. Najprawdopodobniej koło ukradli taksówkarze oczekujący na klientów przed dworcem kolejowym w Gdańsku, nie zważając na to, że przedmiot kradzieży stanowi własność owianego złą sławą organu ścigania. Za niedopilnowanie samochodu wszczęto postępowanie administracyjne wobec kierowcy kpr. Pająka, ale z braku dowodów winy zostało ono umorzone⁶⁹.

5 kwietnia 1955 r. Sejm PRL uchwalił Ustawę o przekazaniu sądom powszechnym dotychczasowej właściwości sądów wojskowych w sprawach karnych osób

⁶³ AIPN Gd, 538/420, Rozkaz dzienny nr 169 prokuratora WPR w Gdańsku, 17 XII 1951 r., k. 48.

⁶⁴ AIPN Gd, 538/443, Rozkaz dzienny nr 154 prokuratora WPR w Gdańsku, 9 X 1952 r., k. 8.

⁶⁵ Szerzej na temat działalności Zrzeszenia Prawników Demokratów zob. A. Watoła, *Geneza i działalność Zrzeszenia Prawników Demokratów (Zrzeszenia Prawników Polskich) oraz jego wpływ na postawy sędziów w latach 1945–1956* [w:] *Letnia szkoła historii najnowszej 2010. Referaty*, red. N. Jarska, T. Kozłowski, Warszawa 2011, s. 128–135.

⁶⁶ W sierpniu 1948 r. wiceprokurator WPR w Gdańsku mjr Adolf Brunicki pełnił funkcję prezesa gdańskiego oddziału ZPD (ku niezadowoleniu jego szefa, gdyż z tego powodu bardzo często nie było go w pracy). Zob. AIPN 538/317, Sprawozdanie z działalności WPR w Gdańsku za sierpień 1948 r., 4 IX 1948 r., k. 16.

⁶⁷ Pułk został przeniesiony do Gdańska z Wejherowa w lipcu 1946 r. W 1952 r. 41. pal przemianowano na 41. Gdański Pułk Artylerii Haubic. Szerzej na temat organizacji 16. DP zob. *16 Kaszubska Dywizja Piechoty – JW 2234*, http://www.jednostki-wojskowe.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=319&Itemid=30, dostęp 17 IV 2012 r.

⁶⁸ Wcześniej musiała pożyczać samochód od dowództwa 41. pal, na którego użytkowanie miała przydzielony limit kilometrów. Na początku był to stary wysłużony willys, a następnie skoda. Zob. AIPN Gd, 538/443, Rozkaz dzienny nr 178 prokuratora WPR w Gdańsku, 7 XI 1952 r., k. 21.

⁶⁹ AIPN Gd, 538/464, Zarządzenie o umorzeniu postępowania, 27 II 1954 r., k. 7a.

cywilnych, funkcjonariuszów [*sic!*] organów bezpieczeństwa publicznego, Milicji Obywatelskiej i Służby Więziennej⁷⁰. Tym samym dokonano rozszerzenia zakresu i kompetencji tych sądów kosztem sądów wojskowych. Ponieważ większość spraw rozpatrywanych dotąd przez wojskowe sądy rejonowe przeszła zgodnie z ustawą do sądownictwa powszechnego, dalsze istnienie ściśle z nimi współpracujących wojskowych prokuratur rejonowych stało się niepotrzebne, podjęto więc decyzję o ich likwidacji⁷¹.

Minister obrony narodowej rozkazami organizacyjnymi nr 013/Org. i nr 014/Org. z 25 kwietnia 1955 r. nakazał naczelnemu prokuratorowi wojskowemu i szefowi ZSW w terminie do 1 sierpnia 1955 r. sformować Wojskową Prokuratorę i Sąd Garnizonowy w Szczecinie, a także przeformować na nowe etaty Wojskową Prokuratorę i Sąd Pomorskiego Okręgu Wojskowego. Następnie nakazał rozformować wojskowe prokuratury rejonowe w Bydgoszczy, Olsztynie, Koszalinie, Gdańsku i Szczecinie, Ekspozyturę WPR w Olsztynie z siedzibą w Kętrzynie oraz wojskowe sądy rejonowe w Gdańsku, Szczecinie, Bydgoszczy i Olsztynie⁷². Wykonując polecenie ministra obrony, naczelny prokurator wojskowy wydał Zarządzenie nr 003/55 NPW z 25 kwietnia 1955 r., w myśl którego z dniem 1 maja 1955 r. osoby kierujące działalnością wyżej wymienionych prokuratur powinny przystąpić do ich likwidacji⁷³.

Zgodnie z rozkazem dowódcy POW szefowie rozformowanych sądów i prokuratur rejonowych mających siedziby na terenie wyżej wymienionego okręgu musieli w terminie do 20 czerwca 1955 r. skierować podoficerów nadterminowych i szeregowych służby zasadniczych (po rozliczeniu się ich z jednostkami macierzystymi) do dyspozycji Oddziału VIII Sztabu POW, która to komórka miała nadać im nowy przydział służbowy⁷⁴. W odpowiedzi na rzucone pismo prokurator WPR w Gdańsku mjr Szymon Friedlander przesłał do szefa Oddziału VIII sztabu dowództwa POW zapewnienie, że jeden podoficer nadterminowy i dwaj szeregowi zostaną skierowani do dyspozycji dowództwa POW natychmiast po likwidacji WPR w Gdańsku⁷⁵. Naczelny prokurator wojskowy gen. bryg. Stanisław Zarakowski ustalił dla WPR w Gdańsku następujące terminy likwidacji poszczególnych agend prokuratury: do 28 maja 1955 r. miano przekazać do archiwum akta nadzorcze i akta „W” za lata 1949–1955, do 7 czerwca 1955 r. – akta nadzorcze i akta „W” za lata 1946–1948 oraz korespondencję tajną i jawną, a także pomieszczenia służbowe i samochód prokuratury. O wykonaniu tego rozkazu należało zameldować do NPW najpóźniej do 8 czerwca 1955 r.⁷⁶

⁷⁰ DzU 1955, nr 15, poz. 83.

⁷¹ A. Jaracz, *Orzecznictwo i działalność wojskowych sądów rejonowych na Pomorzu Środkowym w latach 1946–1955* [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce...*, s. 197.

⁷² AIPN Gd, 538/37, Rozkaz organizacyjny nr 06/Org. DPOW, 12 V 1955 r., k. 102–103.

⁷³ AIPN Gd, 538/718, Zarządzenie nr 003/55 NPW, 25 IV 1955 r., k. 51–52.

⁷⁴ AIPN Gd, 538/490, Pismo szefa sztabu POW, 28 V 1955 r., k. 12.

⁷⁵ *Ibidem*, Pismo szefa Oddziału VIII sztabu POW, 31 V 1955 r., k. 13.

⁷⁶ AIPN Gd, 538/510, Telefonogram NPW, 17 V 1955 r., k. 117.

Jeżeli chodzi o sprawy karne osób cywilnych, funkcjonariuszy MO, UB i Straży Więziennej podejrzanych o szpiegostwo oraz sprawy karne żołnierzy i oficerów KBW czy WOP prowadzone przez WPR w Gdańsku, to podlegały one przekazaniu do Prokuratury POW w Bydgoszczy⁷⁷. Pozostałe sprawy karne dotyczące wyżej wymienionych osób należało przekazać właściwym terytorialnie prokuraturom wojewódzkim. Łącznie z aktami spraw karnych i nadzoru miały tam trafić repertoria, wykazy aresztowanych, wykazy listów gończych, książki przechowywanych depozytów (wraz z depozytami) oraz skorowidze⁷⁸. Akta korespondencji jawnej, tajnej i ściśle tajnej miano skierować do archiwum właściwego terenowo okręgu wojskowego. Pomieszczenia i sprzęt kwaterunkowy należało przekazać odpowiednim władzom wojskowym lub cywilnym, a samochód – szefostwu Służby Samochodowej POW⁷⁹.

W związku z rozformowaniem WPR w Gdańsku oraz planowanym przeniesieniem do dyspozycji Prokuratury Generalnej PRL dotychczasowego prokuratora WPR w Gdańsku mjr. Stanisława Urbaniaka miał on przekazać podległą mu prokuraturę kierownikowi grupy likwidacyjnej, którym został mjr Szymon Friedlender. 30 kwietnia 1955 r., zgodnie z zarządzeniem nr 07 NPW z 26 kwietnia 1955 r., mjr Urbaniak zdał obowiązki szefa prokuratury swojemu zastępcy, który od tego momentu odpowiadał za „sprawne i terminowe” przekazanie akt śledczych, akt nadzorczych i wykonania kary oraz budynku prokuratury wraz ze znajdującym się w nim wyposażeniem odpowiednim instytucjom⁸⁰. Major Friedlender miał do swojej dyspozycji wszystkie osoby zatrudnione w prokuraturze, które z dniem 1 maja 1955 r. nie przechodziły do dyspozycji prokuratury powszechnej⁸¹.

13 maja 1955 r. szef Zarządu Tyłów POW ppłk Dudek polecił szefowi Wojskowego Zarządu Kwaterunkowego w Gdańsku przekazać z dniem 1 maja 1955 r. budynek (wraz z jego urządzeniem i wyposażeniem), w którym do niedawna miały siedziby WPR i WSR, w użytkowanie Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Gdańsku. Przekazanie miało nastąpić na podstawie protokołu zdawczo-odbiorczego, którego dwa egzemplarze należało przesłać w terminie do 20 maja 1955 r. do Wydziału Kwaterunkowego Zarządu Tyłów POW⁸².

W związku z likwidacją gdańskiej WPR do NPW w Warszawie przekazano różne przepisy i instrukcje, m.in.: część I i IV Regulaminu urzędowania sądów i prokuratur wojskowych; Instrukcję o prowadzeniu dochodzeń w sprawach karnych oraz Tymczasową instrukcję o wykonywaniu orzeczeń w sprawach karnych⁸³. Z kolei do po-

⁷⁷ AIPN Gd, 538/491, Zarządzenie nr 003/55 NPW, 25 IV 1955 r., k. 40–41.

⁷⁸ AIPN Gd, 538/718, Zarządzenie nr 003/55 NPW, 25 IV 1955 r., k. 42–47.

⁷⁹ *Ibidem*, k. 41.

⁸⁰ AIPN Gd, 538/504, Rozkaz dzienny nr 43 prokuratora WPR w Gdańsku, 30 IV 1955 r., k. 16.

⁸¹ AIPN Gd, 538/491, Zarządzenie nr 07/55 NPW, 26 IV 1955 r., k. 32.

⁸² AIPN Gd, 538/488, Pismo do szefa Wojskowego Zarządu Kwaterunkowego w Gdańsku, 13 V 1955 r., k. 158.

⁸³ AIPN Gd, 538/489, Pismo do NPW, 22 VI 1955 r., k. 71.

szczególnych wydziałów dowództwa POW (Wydział Polityczny, Szefostwo Służby Samochodowej, Wydział Finansowy, Wydział Żywnościowy, Wydział Mundurowo-Taborowy, Wydział VI, Wydział Kwaterunkowo-Budowlany) trafiły odpowiadające im przepisy i instrukcje, m.in. do Wydziału Politycznego przekazano Instrukcję 04 Polit. o prowadzeniu tajnej dokumentacji w organizacjach partyjnych oraz Instrukcję tymczasową o sposobie wykonywania zamówień wydawnictw⁸⁴, a do Wydziału Żywnościowego – Tymczasową instrukcję o prowadzeniu gospodarstw przykoszarowych i przepisy o prowadzeniu kasyn wojskowych⁸⁵. Większość dokumentacji oraz repertoria i skorowidze przekazano Prokuraturze Wojewódzkiej w Gdańsku⁸⁶. Z kolei broń, która znajdowała się w depozycie prokuratury, stanowiąca materiał dowodowy w prowadzonych sprawach, trafiła do Sekcji Uzbrojenia WUdsBP w Gdańsku⁸⁷.

18 czerwca 1955 r. mjr Friedlender poinformował kierownika Poczty Specjalnej WUdsBP w Gdańsku, że w związku z likwidacją WPR w Gdańsku, która miała nastąpić 25 czerwca 1955 r., po tej dacie należy całą korespondencję tajną kierować na adres PW w Gdańsku⁸⁸. Dwa dni później (20 czerwca 1955 r.) zasób biblioteki prokuratury, liczący *notabene* aż 488 pozycji, wśród których znalazły się m.in. cztery tomy wykładów z ekonomii politycznej Genriha Kozłowa, pisma wybrane Feliksa Dzierżyńskiego, *Kapitał* Karola Marksa i oczywiście większość dzieł Lenina, przekazano Prokuraturze 1. Korpusu Zmechanizowanego w Gdańsku⁸⁹. Następnego dnia (21 czerwca 1955 r.) dokonano komisyjnego zniszczenia części dokumentacji pozostałej po działalności gdańskiej prokuratury wojskowej⁹⁰.

27 i 29 czerwca do archiwum POW w Bydgoszczy udał się kpr. Bogdan Dudkiewicz, który zdał akta jawne i tajne WPR w Gdańsku za 1955 r.⁹¹ Przed przekazaniem kolejnej partii akt do APOW prokurator Friedlender prosił komendanta archiwum

⁸⁴ *Ibidem*, Pismo do Wydziału Politycznego DPOW, 22 VI 1955 r., k. 74.

⁸⁵ *Ibidem*, Pismo do Wydziału Żywnościowego DPOW, 22 VI 1955 r., k. 77.

⁸⁶ *Ibidem*, Pismo do prokuratora POW, 27 VI 1955 r., k. 96. Ze względu na likwidację WPR w Gdańsku przekazywała innym instytucjom również elementy wyposażenia biurowego. Na przykład do 16. Brygady WOP w Gdańsku-Nowym Porciu zwrócono, wypożyczone wcześniej, dwa taborety, szafę żołnierską i stół dwuszufladowy. Zob. *ibidem*, Pokwitowanie, 28 VI 1955 r., k. 106.

⁸⁷ *Ibidem*, Pismo do Sekcji Uzbrojenia WUdsBP w Gdańsku, 28 VI 1955 r., k. 106. Broń służbową i amunicję należącą do oficerów i podoficerów prokuratury zdano do 41. pah w Gdańsku. Zob. *ibidem*, Pismo do Oddziału I NPW w Warszawie, 28 VI 1955 r., k. 107–108.

⁸⁸ *Ibidem*, Pismo do kierownika Poczty Specjalnej WUdsBP w Gdańsku, 18 V 1955 r., k. 65.

⁸⁹ Podczas wyposażania biblioteki zadbano także o trochę „łżejsze” lektury. Pracownicy gdańskiej WPR mogli więc przeczytać *Zdobywców bieguną północnego* Aliny i Czesława Centkiewiczów, *W pustyni i puszcy* Henryka Sienkiewicza czy *Żywoty Cezarów* Gajusza Swetoniusza Trankwiliusa. Zob. AIPN Gd, 538/739, Protokół zdawczo-odbiorczy biblioteki WPR w Gdańsku, 20 VI 1955 r., k. 78–91.

⁹⁰ Spalono m.in. książkę doręczeń za 1951 r. i ewidencję kalek za 1953 r. Zob. *ibidem*, Protokół komisyjnego zniszczenia akt, 24 VI 1955 r., k. 83.

⁹¹ AIPN Gd, 538/504, Rozkaz dzienny nr 51 prokuratora WPR w Gdańsku, 27 VI 1955 r., k. 19; *ibidem*, Rozkaz dzienny nr 53 prokuratora WPR w Gdańsku, 29 VI 1955 r., k. 20.

POW w Bydgoszczy o wydelegowanie do Gdańska pracownika bydgoskiego archiwum, który udzieliłby instruktażu pracownikom WPR w związku ze zbliżającym się terminem zdania akt kancelarii tajnej i jawnej za lata 1946–1955⁹². Akta niepodlegające przekazaniu, których czas przechowywania minął, zostały zniszczone komisyjnie na miejscu w prokuraturze⁹³.

Następnie mjr Friedlender powiadomił szefa gdańskiego WSR i dowódcę 41. PAL w Gdańsku, że w związku z likwidacją prokuratury, której termin po raz kolejny uległ zmianie i miał ostatecznie nastąpić 30 czerwca 1955 r., obowiązek wyłączenia licznika prądu elektrycznego i wodomierza w budynku zajmowanym przez WPR i WSR ciąży na likwidatorach WSR⁹⁴. 30 czerwca 1955 r. mjr Friedlender, zdając pomieszczenia biurowe WPR, poprosił o zlikwidowanie telefonów, ponieważ, jak stwierdził, po tym dniu WPR w Gdańsku „żadnej odpowiedzialności za nie ponosić nie będzie mogła”⁹⁵. Budynek wraz z podwórzem i garażem przekazano Wojskowemu Zarządowi Kwaterunkowemu w Gdańsku⁹⁶. Ostateczna likwidacja prokuratury nastąpiła 2 lipca 1955 r.⁹⁷

Jeżeli chodzi o ocenę działalności WPR w Gdańsku, to w związku z tym, że podstawowym zadaniem, jakie ta instytucja spełniała na terenie województwa gdańskiego, była ochrona „władzy ludowej” oraz likwidacja opozycji antykomunistycznej, musi być ona jednoznacznie negatywna. Zadania WPR w Gdańsku oraz innych specjalnych sądów i prokuratur wojskowych funkcjonujących w Polsce „ludowej” w latach 1946–1955 sprowadzone zostały do ściśle przewidzianych dla nich w systemie totalitarnym funkcji – bezwolnych narzędzi, których rola ograniczyła się do legalizacji bezprawnych metod stosowanych przez komunistów w walce o władzę w kraju. Prokuratorzy wojskowi oskarżali w sfinansowanych procesach, podczas których zapadały wyroki na niewinnych ludzi o odmiennej orientacji politycznej. Niestety, świadomość tych faktów nie jest dzisiaj powszechna, o czym może świadczyć choćby sprawa pochówku z honorami wojskowymi w październiku 2014 r. byłego oficera śledczego WPR w Gdańsku płk. Wacława Krzyżanowskiego, który w 1946 r. doprowadził do skazania na karę śmierci Danuty Siedzik (Siedzikówny) „Inki”. Autor ma nadzieję, że jego praca przyczyni się do szerszego rozpowszechnienia wiedzy na temat funkcjonowania wojskowych prokuratur rejonowych oraz roli, jaką odegrały w powojennej historii Polski, dzięki czemu w przyszłości możliwe będzie uniknięcie podobnych sytuacji.

⁹² AIPN Gd, 538/489, Pismo do komendanta APOW, 18 V 1955 r., k. 65

⁹³ *Ibidem*, Protokół komisyjnego zniszczenia akt, 24 VI 1955 r., k. 83–84.

⁹⁴ *Ibidem*, Pismo do szefa WSR w Gdańsku, 29 VI 1955 r., k. 109.

⁹⁵ AIPN Gd, 538/510, Pismo do Urzędu Telekomunikacyjnego w Gdańsku, 21 VI 1955 r., k. 116.

⁹⁶ AIPN Gd, 538/489, Pismo WZK w Gdańsku, 30 VI 1955 r., k. 111.

⁹⁷ *Ibidem*, Pismo do prokuratora PMW w Gdyni, 1 VII 1955 r., k. 119.

Dariusz Burczyk

Organisation and activity of the Military District Prosecutor's Office in Gdańsk (1946-1955). Selected problems

Summary

The military district prosecutor's offices have not yet received due attention in the available literature. This gap is partially covered by the monograph of the Military District Prosecutor's Office in Gdańsk, also by this author. This article contains findings collected while preparing the monograph. They mostly cover the structure and daily operation of the Military District Prosecutor's Office in Gdańsk, office conditions, division of work, organisational structure and changes that were applied during its operation. Controls and inspections of the personnel have been also presented. The article ends with a detailed description of the dismantling process of this institution in 1955.

Key words: Military District Prosecutor's Office in Gdańsk, prosecutors, repression apparatus, organisation, state crimes, Gdańsk, court crimes